

Парамілітарне насильство, капітал і держава в умовах глобалізації

Джасмін Хрістов
Переклав Андрій Малюк

Джасмін Хрістов – ад'юнк-професор департаменту соціології Університету Торонто;
jasminmanaus@gmail.com

Вступ¹

Чверть населення світу мешкає в країнах, охоплених насильством, більшість із них – відносно бідні (World Bank 2011; Collier 2007). Організоване насильство в контексті економічної глобалізації зазвичай пов'язується з посиленням соціальної нерівності в різних суспільствах Глобального Півдня, зростанням міських трущоб, поширенням нелегальної економіки (такої, як наркоторгівля й торгівля зброєю) (Briceno-Leon & Zubillaga 2002), членством у бандитських угрупованнях (Gonzalez & Flores 2009), а також із недостатнім розвитком державних інститутів у «слабких» або «невдалих» державах (Chauvet & Collier 2008, Goldstone 2008). Згідно з цими поясненнями, джерела насильства перебувають у сфері поза межами дії закону, де актори насильства є чле-

нами злочинних організацій та угруповань. Однак, за даними Світового банку, «одна з чотирьох людей на планеті, тобто понад 1,5 мільярда, живуть у нестабільних і уражених конфліктами державах або в країнах із дуже високим рівнем ... насильства, яке повною мірою не відповідає ні стану “війни”, ні стану “миру”, ані “кримінального насильства”» (World Bank 2011: 2).

Цю статтю присвячено проблемі парамілітаризму – нового типу організованого насильства, яке не є ані кримінальним, ані зняряддям ведення війни. Актори парамілітаризму відіграють дедалі важливішу роль у сучасних збройних конфліктах, а також у створенні насильницького соціального середовища в різних частинах світу, і причетні до деяких із найжахливіших порушень прав людини. Поширення парамілітаризму відаграє вирішальну роль у сучасних процесах накопичення капіталу й класоутворення, зокрема в захопленнях землі, діяльності видобувної промисловості, а також у придушенні

1 Ця стаття містить адаптовані частини з моєї книги «Парамілітаризм та неолібералізм: насильницькі системи накопичення капіталу в Колумбії й поза її межами» (2014).

боротьби проти приватизації й упровадження програм жорсткої економії. Проте це явище залишається мало дослідженим і недостатньо зрозумілим. Частково це пов'язано з тим фактом, що парамілітарні формування часто відносять до «організованої злочинності», що виключає з розгляду політичні мотиви й соціальні наслідки їхніх дій. Моя мета полягає в тому, щоб теоретизувати парамілітарне насильство як знаряддя економічної глобалізації і, таким чином, сприяти розумінню того, як суспільні відносини, що роблять можливим існування глобального капіталу, тягнуть за собою практики, які призводять до порушень прав людини.

Парамілітарне насильство — особливий тип насильства, до якого вдаються недержавні актори та / або державні агенти, що діють за межами законності в інтересах економічно й політично впливових у суспільстві сил. Його цілі, як правило, пов'язані з завданням ударів по соціальних рухах, нападами на активістів, лівих політиків та інших осіб або груп, які кидають виклик наявному соціальному ладу, а також сприяння захопленню землі за допомогою примусового переміщення цивільних осіб із території, що має стратегічне економічне значення. Парамілітарні угруповання можуть також виконувати інші функції, такі як «соціальні чистки» і «захист» приватної власності. Нині воєнізовані формування присутні тією чи іншою мірою на всій території Північної і Південної Америки та в інших частинах світу. Незважаючи на його антидемократичний характер, парамілітаризм розвивався протягом останніх десятиліть як стратегія, здійснювана глобальним капіталом і державою, насамперед у країнах, що розвиваються.

Головні ідеї, висунуті в цій статті, такі. По-перше, позаекономічний примус — неодмінна складова капіталістичних відносин у епоху глобалізації; це означає, що капіталізм вільного ринку або неолібералізм базується на примусі та насильстві. По-друге, парамілітаризм є знаряддям класового панування і посідає центральне місце в діалектиці відносин між капіталом і державою. По-третє, недержавні озброєні актори є обов'язковою складовою траєкторії трансформації національної держави в умовах глобалізації, а саме в тому, що стосується здійснення державою функцій безпеки.

Статтю побудовано таким чином: у першій частині подано короткий огляд наявної літератури з проблем глобалізації та насильства, політичного насильства, слабких / невдалих держав і параінституційних озброєних акторів із зосередженням уваги на головних пояснювальних обмеженнях і концептуальних бар'єрах; у другій наведено приклади парамілітарних організацій і процесів, пов'язаних із цим

явищем, у різних країнах; третя частина закладає основу для теорії парамілітаризму. Тут я спочатку виокремлюю теорії, які надають аналітичні засоби для розміщення явища парамілітаризму в вузлі відносин між державою та капіталом: поняття первісного накопичення Маркса, ідея накопичення шляхом вилучення Харві (2003), теорія транснаціональної держави Робінсона (2004), теорія соціальних рухів як сил, що формуються і «згори», і «знизу» Кокса й Нільсена (2014 року). Далі я визначаю нові аналітичні рамки, які може бути використано для того, аби виокремити парамілітарні групи серед величезної кількості збройних угруповань у ландшафтах насильства по всьому світу та простежити їхні зв'язки з державою й певними соціальними сегментами. І, нарешті, у цій статті розглянуто питання, яким чином такий спосіб теоретизування парамілітаризму долає наявні обмеження різних наукових підходів.

Кримінальні організації, польові командири, слабкі держави й імперіалізм: приблизне окреслення проблеми та обмеженість підходів у літературі за темою

Парамілітарні сили посідають неоднозначне місце між громадянським суспільством і державою, тим самим ускладнюючи визначення межі між військовою та цивільною сферами. Незважаючи на те, що протягом останніх приблизно 25 років відбувається збільшення кількості недержавних насильницьких акторів у всьому їхньому розмаїтті, наприклад, таких як приватні загони самооборони від злочинності, приватна поліція, приватна оплачувана вулична охорона в міських районах, де мешкає середній клас, комітети нічних варт, що складаються з приватних осіб, і приватні бригади охорони (Koonings & Krujit 2007), парамілітарні сили не можна зводити до жодного з цих формувань.

Кримінальні організації

Організоване насильство в епоху глобалізації, особливо в країнах, що розвиваються, часто згадується як «нове насильство» в тому сенсі, що воно вже не сприймається як політичне, ані як притаманне лише сільському середовищу, а скоріше як міське, що виходить зі злочинних банд і пов'язане з наркотиками (Briceno-Leon & Zubillaga 2002, Koonings & Krujit 2007, Rozema 2007). Воно описується як таке, що до нього вдаються, як правило, молоді люди з бідних районів — вони об'єднуються в банди, щоб захистити свої території, і насильницькі дії для них є засобом отримання загальноновизнаної ідентичнос-

ті та грошового прибутку через контроль над незаконними видами діяльності, такими як торгівля наркотиками (Briceno-Leon і Zubillaga 2002). Цей тип насильства пов'язується з протиріччям між бідністю та нерівністю, з одного боку, і глобальним поширенням культури споживацтва, що спонукає бідну мольдь долучатися до насильства як засобу досягнення певного рівня споживання. Іншими поясненнями насильства такого роду стало масове поширення вогнепальної зброї в усьому світі та зростання обсягів нелегальної торгівлі наркотиками (Leeds 2007; Briceno-Leon і Zubillaga 2002). Нарешті, серед причин поширення насильства впродовж останніх двох десятиліть називають слабкість судової системи в багатьох із цих країн (Pearce 2010), а також зв'язки між організованою злочинністю та поліцією (Pansters і Castillo 2007).

Політичне насильство і «слабкі» / «невдалі» держави

Якщо звернемося до літератури про політичне насильство, ми можемо з'ясувати, що політичне насильство зазвичай концептуалізується як таке, що виходить від держави (насильство, санкціоноване державою) або як спрямоване проти держави (революційне чи терористичне насильство). Такий науковий підхід (наприклад, Collier 2006, 2007; Collier & Hoeffler, 1998), як правило, обмежено нездатністю теоретизувати недержавних озброєних акторів, політично вмотивоване насильство яких не спрямоване проти держави, але може фактично вдосконалювати функціонування держави в тих суспільствах, де існує значне злиття між державною та економічною елітою. Отже, класифікація озброєних акторів, що перебувають поза межами параметрів державних інститутів, але не кидають виклик державі, як кримінальних – стала загальноприйнятною через відсутність будь-якої іншої концептуальної категорії. А це вкрай проблематично, оскільки така класифікація ігнорує важливі зв'язки, що їх парамілітарні угруповання мають із державою та капіталом.

З початку 1990-х років у літературі, присвяченій політичному насильству, створеній у різних наукових галузях, включно з політологією, міжнародними відносинами, дослідженням проблем безпеки та політичною соціологією, спостерігається нова тенденція пояснювати виникнення умов політичної кризи в незахідних країнах, пов'язуючи виникнення та консолідацію організованої злочинності, торгівлю наркотиками, а також глобальне поширення терористичної діяльності (Boas & Jennings 2007) зі створенням невдалих або слабких держав. Поняття «не-

вдалої держави» або «слабкої держава» ґрунтується на Веберовому (1919) визначенні держави як суб'єкта, що має монополію на законне здійснення у власних межах насильства як засобу панування. Отже, країни, у яких є недержавні озброєні актори, як-от Ірак, Афганістан та Колумбія, позначаються як «слабкі» або «невдалі» держави². Дедалі більше науковців ставлять під сумнів цю концепцію (Boas & Jennings 2007; Call 2008; Figeroa Helland & Borg 2014; Hehir 2007; Jones 2008; Morton 2012). Проте в своїй критиці вони не помічають необхідності визнати роль парадержавних озброєних акторів у функції примусу, притаманній державі. Ця стаття розкриває новий аспект такої критики, досліджуючи, наскільки парамілітаризм закладає основи нової стратегії, до якої схилиються домінантні групи й національні держави країн, що розвиваються.

Погляд на парамілітарні угруповання в дії

Колумбія: лабораторія парамілітаризму

Колумбія – країна Латинської Америки з найбільш розвинутими формами парамілітарного насильства. Багато хто, однак, схильний розглядати Колумбію як поодинокий випадок зі специфічними крайніми проявами насильства, пов'язаними з наркоторгівлею, який не можна узагальнювати й поширювати на інші частини регіону. Я стверджую, що колумбійський досвід є лише повністю розвинутим проявом феномену, що взагалі-то перебуває в процесі становлення в інших частинах Глобального Півдня. З початку 1990-х років колумбійська економіка переживає масштабну неоліберальну реструктуризацію, спрямовану на відкриття її ресурсів глобальному капіталу. Одним із проявів цього стала насильницька зміна землекористування, яка відбувається в Колумбії (що є частиною глобальної моделі), коли землю вилучають у дрібних селянських господарств, що працюють задля власного забезпечення або на місцеві ринки, і передають агробізнесу, гірничодобувній промисловості, іншим галузям промисловості, під будівництво інфраструктури, туризму тощо.

2 Поняття «невдала держава» використовується для опису ширшого кола кризових явищ, таких як часткове або повне руйнування інституційної структури держави, втрата контролю над територією, політичні збурення, громадянська війна, масове переміщення населення, анархія, внутрішні конфлікти, революційні зрушення, геноцид, зміна режиму, кримінальне насильство, корупція, масові заворушення, перевороти, партизанська боротьба, економічна нестабільність, або ж нездатність чи небажання держави забезпечувати своїх громадян товарами й послугами першої необхідності (див. Chauvet та Collier 2008; Newman 2007; Goldstone 2008).

Це примусове вилучення відбувається переважно в районах видобутку корисних копалин – 87% переміщених осіб походять із регіонів видобутку, хоча тільки в 35% муніципалітетів здійснюється видобуток корисних копалин (Webster 2012). Близько 30% населення країни живуть у злиднях, а 8% в умовах крайньої бідності. У сільській місцевості рівень бідності сягає понад 50%, а 18% живуть в умовах крайньої бідності. У 2015 році було зроблено прогнози, що протягом наступних двох років бідність зросте до 35% (El Espectador 2015; El Tiempo 2016 р). Розподіл земель у Колумбії є одним із найбільш нерівних у світі. 62% найкращих сільськогосподарських угідь країни належить 0,4% землевласників (Flores 2013). Близько 45% колумбійців працюють у неформальному секторі економіки, не захищеному трудовим законодавством (Prensa Latina 2012).

Взаємозв'язки між концентрацією багатства і застосуванням насильства мають довгу історію, але вони стають дедалі важливішими в епоху неоліберальної реструктуризації. Понад шість мільйонів осіб було примусово переміщено (Internal Displacement Monitoring Centre 2016), головним чином за допомогою стратегій, побудованих на терорі, а права власності на мільйони гектарів землі було передано до рук еліти. Паралельно з цими аграрними конфліктами, втілювану в життя стратегію знищення, мішенню якої стали профспілки, було спрямовано на де-юніонізацію колумбійської робочої сили і забезпечення резервів незахищених робітників, які були б готові працювати за будь-яку ціну, щоб вижити. Результатом стало зменшення частки робітників, котрі є членами профспілок, із 12% у 1988 році до лише 4% у 2009 році; понад 3500³ членів профспілок загинули в період 1990–2005 років (ICFTU, 2005). Цю атаку на сільських і міських робітників влаштовували із застосуванням комбінації методів насильства (погрози, вбивства, викрадення, тортури й сексуальне насильство, що їх вчиняли парамілітарні формування й державні силові структури), а також правових механізмів.

3 Статистичні дані про вбитих із кінця 1980-х років до теперішнього часу членів профспілок варіюються в залежності від організації, яка надає дані. В основному це є наслідком того, що наприкінці 1980-х – на початку 1990-х дані про напади на членів профспілок не завжди збиралися. Тільки в другій половині 1990-х років Національна профспілкова школа (Escuela Nacional Sindical, ENS), а також міжнародні організації, такі як Міжнародний центр із прав профспілок (ICTUR) і Міжнародна конфедерація вільних профспілок (МКВП), почали надавати щорічні звіти про вбивства членів профспілок у Колумбії. За мінімальними підрахунками, згідно з даними американського Проекту освіти праці в Північній та Південній Америці (USLEAP 2011), у період 1986–2010 років було вбито понад 2800 членів профспілок.

Давайте тепер подивимося, як парамілітарне насильство використовувалося для збіднення більшої частини населення, вигнання селян із землі, утримання людей у рамках експлуататорських суспільних відносин. Правову основу для утвердження парамілітаризму закладено Декретом 2298, який було ухвалено в 1965 році (у 1968 році його перетворено на Закон 48, він залишався чинним до 1989 року). Декрет уповноважував виконавчу гілку влади на створення цивільних патрулів відповідно до вказівок, і наказував Міністерству оборони забезпечувати їх зброєю, що зазвичай обмежується виключним її використанням збройними силами. Згодом парамілітарні формування, названі «силами громадянської самооборони», було сконструйовано та інкорпоровано колумбійською військовою системою (Stokes 2005). Це було частиною військового проекту План Лазо, розпочатого колумбійською та американською адміністрацією й розробленого з метою розгрому герільї, а також усунення можливості для ведення підіривної діяльності, шляхом цільового впливу на виокремлені сегменти громадянського населення, що їх розглядали як родючий ґрунт для комуністичної індоктринації та підтримки герільї. Мішенню для дій парамілітарних формувань був «внутрішній ворог», який виходив за межі озброєних груп повстанців і охоплював легальні політичні організації, що вимагали реальних демократичних реформ – викладачів, лідерів дисидентських груп, селянських рухів і профспілок (Hristov 2014).

Починаючи з 1980-х років, клас капіталістів Колумбії відігравав безпосереднішу роль у створенні парамілітарних формувань і використовував той самий термін, який держава дала їм у 1960-х роках – сили «самооборони». Проте держава створювала сприятливі умови й підтримувала ці ініціативи, а також час від часу брала в них безпосередню участь. У цій другій хвилі створення парамілітарних формувань ключову роль відігравали великі землевласники, власники великих скотарських господарств, власники агро-бізнесу, підприємці гірничодобувної галузі й наркобарони. Ключовим фактором, який сприяв цьому процесу, була створена в 1960-х роках правова основа, яка проклала шлях для набуття легітимності недержавним озброєними групами. Альянси між сегментами капіталістичних класів, політиків і військових призвели до виникнення та територіальної експансії різноманітних груп⁴ у різних частинах країни, супроводжуваної прогресивним зростанням їхньої фінансової та військової потуги, незважаючи на заборону парамілітаризму в 1989 році.

4 Детальний опис розвитку парамілітарних груп див. у Hristov (2009).

Парамілітарні групи в Колумбії, як правило, нападають на будь-які соціальні сили, що стають на заваді або кидають виклик інтересам місцевих та іноземних капіталістів. Їхніми мішенями є профспілки, організації корінних народів, жінок, молоді та селянства, викладачі, інтелектуали, журналісти, студенти й правозахисники. В 1993–2006 роках парамілітарні угруповання скоїли 1528 масових убивств, від яких загинуло 8449 людей (Semana Multimedia 2012). З кінця 1990 року було вбито понад 3500 членів профспілок (ICFTU 2005). Парамілітарні угруповання мають владу й чинять вплив на діяльність більшої державних інститутів, включно з військовими, судовою системою й урядом.

У 2006 році уряд Урібе оголосив про розпуск найбільшої парамілітарної організації Об'єднана самооборона Колумбії, АУК (Autodefensas Unidas de Colombia, AUC). За останні 10 років уряд захищував будь-яку не-повстанську озброєну групу до злочинних угруповань (Bandas criminales або BACRIM) і твердо заперечував існування парамілітарних формувань. Усупереч дискурсу, який використовувала держава, парамілітаризм у Колумбії не було викоринено. Старі угруповання було реструктуровано й виникали нові групи. У 2013 році було вбито 27 профспілкових активістів і понад 70 правозахисників. У першій половині 2014 року вбито 30 правозахисників і 21 профспілковий активіст. Того самого року 204 тис. осіб було вигнано з місця мешкання. Національна організація корінних народів Колумбії (ОНИК) повідомила в 2015 році про 35 убивств і 3481 примусове переміщення (Amnesty International 2015).

Венесуела: парамілітаризм — проект у стадії реалізації

Як і в багатьох інших країнах Латинської Америки, неолібералізм у Венесуелі протягом 1990-х і 1980-х років відтворював і поглиблював застарілу класову нерівність. Бідність груп населення з низьким рівнем доходів дедалі зростала, і велика частина середнього класу також опинялася в стані бідності. У 1989 році безробіття й неповна зайнятість сягали 50% (Raby 2006).

Перемога на виборах Уго Чавеса в грудні 1998 року поклала початок нової ери для Венесуели, що, як ми бачимо, означала перший у історії країни розрив із минулим і політико-економічні перетворення, керовані абсолютно іншою логікою. Логікою, що оберталася навколо того, як задовольняються людські потреби і як розвивається людський потенціал. Уряд, у відповідь на вимоги народних класів знизу, розпочав революційний колективний

проект — Боліваріанську революцію, націлену на будівництво нового суспільства — суспільства, яке надає першочергового значення добробуту людей і підтриманню належного стану довкілля, а не накопиченню приватного капіталу. Протягом наступних 14 років уряд Чавеса був реальною загрозою не тільки для інтересів панівних класів Венесуели, а й для всіх еліт у Західній півкулі, зокрема й гаранта глобального капіталу — північноамериканської держави, — принаймні в трьох відношеннях. По-перше, вдаючись до економічної політики соціалістичної орієнтації, спрямованої на людський розвиток і перерозподіл багатства через створення місії лікнепу, організацію охорони здоров'я, а також перерозподіл державного житла та землі⁵ (CEPAL 2015). Ще одна причина, чому перетворення у Венесуелі загрожують олігархії — та, що вперше в історії країни відбувається спрямований знизу вгору процес розширення прав і можливостей, що відкриває політичний простір для участі найбільш знедолених і маргінальних верств суспільства, у якому не тільки може бути почуто їхній голос, але вони можуть

5 Установчі збори в 1999 році створили нову прогресивну конституцію, яку ратифікувала значна більшість виборців. Конституція 1999 дала корінним народам неодмінні права колективної власності на землі своїх предків, і перед реалізацією будь-якого плану видобутку природних ресурсів на їхній території належало з ними консультуватися. Чавес реструктурував державну нафтову компанію, щоб домогтися більшого контролю над нафтовими ресурсами. Він посилив конституційну заборону на приватизацію нафтової компанії й змінив занадто поблажливі угоди з іноземними нафтовими компаніями. Експортні доходи від продажу нафти було дозволено направити на фінансування низки соціальних програм у галузі освіти, харчування, охорони здоров'я, житлового будівництва, а також інших, спрямованих на скорочення бідності й підвищення рівня життя (Зелік 2012). Венесуела стала другою країною Латинської Америки після Куби, яка ліквідувала неписьменність. Близько двох мільйонів осіб було навчено грамоти в межах кампанії «Місії Робінсона з ліквідації неписьменності». Кількість людей, що здобували середню освіту, збільшилася на 27%, а кількість здобувачів університетської освіти — на 45%. Було створено близько п'яти мільйонів робочих місць, а безробіття знизлося з 15 до 5,5%. Рівень безробіття серед молоді знизився на 7%. Кількість тих, хто потерпає від недоїдання, знизилася з 21 до 2%. Дитяча смертність знизилася на 13% (Telesur 2015e). Завдяки великій земельній реформі майже 10 мільйонів гектарів землі було перерозподілено між приблизно 400 000 людей у країні, де до цього моменту 2% населення контролювали 60% землі. Мінімальну заробітну плату й заробітну плату в державному секторі було підвищено в кілька разів. Було впроваджено кредитну програму для жінок і бідних, створено кооперативи сільських і міських робітників (Blum 2004). Понад два мільйони венесуельців змогли відновити свій зір завдяки безкоштовному медичному лікуванню в рамках Місії Мілагро (Misión Milagro), яка є спільним венесуельсько-кубинським гуманітарним проектом із метою забезпечити вільний доступ до медичних послуг для громадян із низьким доходом, які мають проблеми з зором (Telesur 2015c).

і реально впливати на соціальну політику. До того ж, Боліваріанська революція порушує статус-кво в Західній півкулі різноманітними транснаціональними ініціативами, такими як регіональний контр-гегемоністський Боліваріанський альянс для народів нашої Америки (*Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*, або ALBA) (CELAC 2016).

Праве насильство (що його чинять економічно й політично панівні групи) існує в Венесуелі з колоніальних часів, як і в інших країнах Латинської Америки, однак зі вторгненням колумбійських парамілітарних груп у Венесуелу в кінці 1990-х ми бачимо, що еліти почали розробляти більш скоординовані насильницькі стратегії. Нижче наведено лише кілька основних фактів. Різні джерела, в тому числі свідчення колишнього високопоставленого командира парамілітарних угруповань Сальваторе Манкузо і колишнього директора розвідувального управління Колумбії Рафаеля Гарсія, показують, що колумбійські парамілітарні групи брали участь у спробі перевороту проти Чавеса 11 квітня 2002 року. Два роки по тому, 9 травня 2004 року, венесуельські офіцери розвідки захопили 153 колумбійських членів парамілітарних формувань, одягнених у форму венесуельських військовослужбовців, і 15 членів венесуельських національних збройних сил, які супроводжували їх на ферму Дактарі в муніципалітеті Барута, штат Міранда, неподалік від столиці Каракаса. Парамілітарес перебували там, щоб здійснити операцію, у перебігу якої одна група мала вбити Чавеса в резиденції президента, а друга – підірвати склад зі зброєю Регіонального командування Національної гвардії та авіабазу Ла-Карлота, де два венесуельські офіцери військово-повітряних сил мали намір украсти два винищувачі F-16, щоб завдати бомбового удару по урядовій штаб-квартирі. Третя група повинна була атакувати президентський палац Мірафлорес (Rodriguez & Albert 2013). У період 2004–2016 років було виявлено численні випадки діяльності парамілітарних формувань усередині Венесуели. 19 серпня 2015 року трьох венесуельських армійських офіцерів, а також деяких венесуельських громадян важко поранили члени колумбійського парамілітарного угруповання Лос Урабенос у перебігу операції, спрямованої на перешкодження контрабанді поблизу кордонів штату Тачіра. У відповідь на цей інцидент президент Мадуро оголосив надзвичайний стан, заклав кордон і відправив 1500 військ у прикордонні райони (Prieto 2015). Саме ця подія призвела до того, що Венесуела з'явилася у випусках новин по всьому світу під заголовками «Венесуельско-колумбійська прикордонна криза». Насправді, як ми бачимо, ідеться не про кордони й не про кризу,

а скоріше про зусилля соціалістично налаштованого уряду перешкоджати імплантації парамілітаризму як переважної капіталістичної стратегії в регіоні, розвитку якої наразі сприяють певні сегменти панівних класів Венесуели. Відтоді й аж дотепер багато разів було зафіксовано зв'язки колумбійських парамілітарних формувань, що утворювали локальні групи, з радикальними опозиційними політиками. Колумбійські й місцеві парамілітарні угруповання наразі працюють у спілці з певними сегментами панівних класів Венесуели, включно зі землевласниками, правими політиками, власниками великих ЗМІ, акторами, засновниками правих НДО. Вони вчиняють убивства, викрадення людей та інші насильницькі дії проти селян, лідерів суспільних рухів, членів Єдиної соціалістичної партії Венесуели й інших важливих чавістських діячів. Вони також займаються торгівлею наркотиками, махінаціями з валютою, відмиванням грошей, торгівлею людьми, а також використанням неповнолітніх у закладах проституції.

Гватемала: від ескадронів смерті до приватних корпорацій безпеки

У Гватемалі парамілітарні організації, які відіграють важливу роль від початку контрповстанської війни в країні в 1950-х роках, створювалися завдяки спільним зусиллям збройних сил та сільської еліти. Їхні члени отримали право носити зброю без офіційного дозволу, оскільки вони вже й так виконують роботу, що полягає в тому, аби служити «очима й вухами армії» в боротьбі з герільєо. З укладенням у 1996 році мирної угоди завершився збройний конфлікт, що тривав понад чотири десятиліття, проте, згідно з Грановським-Ларсеном (готується до друку), у сучасну епоху післявоєнної демократії історична необхідність і залежність від приватизованого насильства збереглися, і парамілітарні сили набули життєво важливого значення для нинішньої влади, політичної та економічної еліти. Вони стали особливо важливими в справі репресій проти організованих селянських громад, які чинять опір примусовому знеземеленню.

Мексика: поширення парамілітаризму з регіонального на національний рівень

У Мексиці парамілітарні угруповання досі були, як відомо, сконцентровані головним чином у штаті Чьяпас⁶. Ці угруповання формувалися спільними зусиллями Інституційно-революційної партії (*Partido Revolucionario Institucional* або PRI), багатих власників бізнесу або ранчо, а також військових і по-

6 Сучасні дослідження парамілітарних груп у інших частинах Мексики проводить Джулі Маццеї.

ліції, слідом за народженням повстанського руху автохтонного народу Сапатистської армії національного звільнення (*Ejército Zapatista de Liberación Nacional* або EZLN) у 1994 році. Згідно з Маццеї (2009), об'єктом нападу для цих груп були організатори селянства, прихильники земельної реформи й критики чинного ладу. Той факт, що військові й політики беруть участь у створенні парамілітарних формувань, дозволяє останнім навчатися, озброюватися й організовуватися на достатньо високому професіональному рівні. Парамілітарні формування виникають і в інших штатах Мексики, таких як Чихуахуа й Мічоакан, де насильницькі методи застосовують для репресій проти профспілкових діячів і селянських активістів, які виступають проти діяльності гірничодобувних компаній. У деяких випадках спостерігається те, що Пейлі (2014) характеризує як парамілітаризацію наркокартелів, вказуючи на злиття насильства, пов'язаного з обігом наркотиків, і парамілітарних структур.

Гондурас

У Гондурасі деякі сегменти еліти наймали членів колумбійських парамілітарних формувань для охорони великих маєтків, плантацій цукрової тростини й плантацій, де виробляють пальмову олію, а також для боротьби з міськими злочинними угрупованнями, відомими як *maras*. Їх також використовували під час військового перевороту, який усунув президента Селайю з його посади, саме для вчинення нападів на прихильників Селайї (El Heraldo 2009). У серпні 2009 року, через два місяці після військового перевороту, гондураські підприємці й землевласники найняли на роботу близько 40 колишніх бойовиків АУК із Колумбії. Щомісячна платня, запропонована їм у Гондурасі, еквівалентна півтора мільйонам колумбійських песо, плюс харчування й забезпечення житлом (El Tiempo 2009).

Гаїті

На Гаїті протягом останніх 50 років парамілітарні угруповання були пов'язані з місцевим і транснаціональним капіталом, їх використовували для того, щоб «розчавити експеримент гаїтянського народу зі створення народної демократії» (Sprague 2012: 11). Спрегью стверджує, що, завдяки парамілітарним мережам, позиції правих у Гаїті посилилися за останні десятиліття як ніколи.

Китаї

У Китаї в 1987–2004 роках 315 мільйонів сільських мешканців було примусово переміщено, щоб звільнити місце під забудову для промислових пар-

ків і мега-ферм. Із цим процесом знеземелення було пов'язано те, що Ле Монс Уолкер (2008) називає рутинізацією офіційно санкціонованого кримінального насильства, коли місцеві органи влади або їхні бізнес-союзники (які діють зі схвалення уряду) наймали в приватному порядку організовані озброєні угруповання для здійснення «...примусової експропріації й захоплення сільськогосподарських угідь, а також нападів на сільських мешканців із застосуванням насильства, щоб змусити їх коритися» (473).

Насильство глобального капіталу: на шляху до теорії парамілітаризму

Як показує ця стаття, необхідно розробити альтернативне пояснення політичної економії конфліктів із застосуванням насильства, яке бере до уваги становище озброєних акторів відносно капіталу й держави, прагнучи водночас пояснити взаємодію локальних і глобальних сил, які стимулюють насильство.

Теоретичні основи

Головним теоретичним підґрунтям основних положень цієї статті є Марксова концептуалізація держави в капіталістичному суспільстві. Вуд (1981) пояснює, що для Маркса, «...остання таємниця капіталістичного виробництва є політичною» (13), оскільки саме державна влада уможливорює експропріацію безпосереднього виробника, підтримку абсолютної приватної власності капіталіста, а також його контроль над виробництвом і привласненням. Маркс дає нам концептуальні рамки, завдяки яким ми можемо досягнути і зрозуміти смисл симбіозу держави й парамілітаризму, оскільки й держава, і ці озброєні групи діють на користь капіталістичних класів.

Дві сучасні теорії особливо корисні для розуміння соціально-економічних процесів, які породжують насильство. Це, по-перше, теорія глобального капіталізму Робінсона (2004), а по-друге – теорія соціальних рухів Кокса й Нільсена (2014). Теорія глобального капіталізму найбільш здатна пояснити політичну складову транснаціонального капіталу. В умовах глобалізації, стверджує Робінсон, капіталістична держава дедалі більше набуває форми транснаціональної держави (ТНД) як колективного повноважного органу світового привласного класу. Він визначає ТНД як нове утворення, що складається з: I) трансформованих національних держав; II) наднаціональних економічних форумів; і III) наднаціональних політичних форумів. Національні держа-

ви трансформуються й поглинаються масштабнішою структурою ТНД, виконуючи роль інструмента, за допомогою якого транснаціональний капітал досягає різноманітних цілей: I) контролю над кордонами (які служать для стримування населення); II) створення транспортної та комунікаційної інфраструктури; III) полегшення доступу до ресурсів, робочої сили та ринків шляхом здійснення неоліберальної політики; і IV) забезпечення. Особливий інтерес для обговорення парамілітаризму в контексті транснаціоналізації держави становлять дві останні функції держави. Якщо під транснаціоналізацією держави ми розуміємо процес, за допомогою якого національна держава трансформується й інкорпорується в ТНД, в міру того, як практика й ідеологія його інститутів стають дедалі більш пов'язаними з реалізацією програми глобального капіталу, то я стверджую, що парамілітаризм є інтегральною стратегією, включеною до процесу транснаціоналізації. Обґрунтування цього твердження, як буде проілюстровано в цій статті, базується на визначенні місця парамілітаризму в локальній / глобальній конфігурації відносин капіталу та держави в кількох аспектах.

Для того, щоб правильно зрозуміти макрополітичні й економічні структури, не потрапляючи в пастку структуралізму, нам треба розглянути їхнє співвідношення з людською суб'єктністю. Теорія соціальних рухів Кокса й Нільсена (2014) як сил, створених і згори, і знизу, особливо цінна для розуміння діалектики структури й суб'єкта. Соціальна структура є історично конкретним продуктом діяльності деяких суб'єктів, що досягають влади нав'язувати її іншим суб'єктам. Цю владу може бути отримано завдяки контролю над економічними ресурсами, політичною владою, або через масові колективні дії. За словами Кокса й Нільсена (2014), хоча соціальні рухи, як правило, сприймаються як колективна дія нееліт, не менш важливо усвідомлювати існування соціальних рухів згори, які виступають колективним суб'єктом панівних груп. Неоліберальне економічне реструктурування, контрповстанська політика, посилення поліцейського нагляду й таке інше можна розуміти як вираження рухів згори.

Теорія парамілітаризму

Парамілітарні організації – це озброєні групи, що їх створюють і фінансують певні сегменти капіталістичних класів за неофіційно наданої капіталістичною державою військової та матеріально-технічної підтримки. У суспільстві, де економічно панівні групи є також і політично домінуючими силами, політична мета парамілітарного насильства полягає у збереженні статус-кво і, таким чином, гарантуван-

ні функціонування держави й доповненні її функцій. З іншого боку, у суспільстві, такому як Венесуела (протягом останніх 16 років своєї історії), де економічно панівні класи не мали політичної гегемонії, мета парамілітарного насильства полягає в зміні статус-кво задля відновлення монопольної влади еліти над державою. В обох випадках парамілітарне насильство має чіткі класові цілі – забезпечити умови для накопичення капіталу. Досі цю мету, як правило, досягали двома способами: шляхом вилучення доступу до землі (насильницьким вигнанням населення з землі, яка має стратегічне економічне значення) і репресій (нападами на суспільні рухи знизу, активістів, інтелектуалів, а також будь-яких осіб чи групи, що кидають виклик інтересам еліт).

У моїй книзі «Парамілітаризм і неолібералізм: насильницькі системи накопичення капіталу в Колумбії й поза її межами» (2014) я пропоную аналітичну структуру розуміння парамілітаризму в умовах економічної глобалізації. Вона заснована на трьох принципах. Перший – розуміння парамілітаризму як багатомірного феномену, що має політичні, військові та економічні аспекти. Парамілітарна діяльність здійснюється в політичній сфері правої ідеології, пов'язаної зі збереженням статус-кво. Ми можемо побачити докази цього в спілці парамілітарних угруповань із правими політиками, як у випадку з Колумбією та Венесуелою. Антілівий дискурс парамілітарних сил є очевидним у погрозах, які вони виголошують (із використанням мови, контрповстанської за своїм стилем), і в характерності їхнього вибору жертв (профспілкові активісти й селяни в Колумбії; селяни, громадські організатори й члени ЄСПВ в Венесуелі; активісти, які виступають проти приватних інтересів гірничодобувних компаній, і селяни в Гватемалі та Мексиці; селянські ватажки в Китаї). Діяльність парамілітарних сил має також військовий аспект у вигляді використання збройної сили для вбивства цивільних осіб. Економічний аспект парамілітаризму є також очевидним, коли останній використовується задля привласнення землі, а також у операціях легального й нелегального бізнесу.

Другий принцип – розгляд парамілітаризму як структурного явища, продукту соціальної структури, що характеризується глибокою класовою нерівністю, – і водночас як інструмента зміцнення або відновлення цієї структури. Збільшення нерівності в розподілі багатства є взагалі родючим ґрунтом для подальшого існування незаконних збройних формувань. У процесі того, як розрив між багатими й бідними стає дедалі чіткіше вираженим, посилюється боротьба останніх за поліпшення свого стано-

вища. Ці зусилля набувають двох форм, і вони обидві є сприятливими для формування й існування парамілітарних за своєю природою груп. З одного боку, спільна боротьба багатьох громадян із низьким рівнем доходів привела до виникнення різноманітних народних рухів, які являють собою виклик статус-кво, і тому є об'єктом репресій із боку державного апарату примусу та парамілітарних сил. З іншого боку, враховуючи високий рівень безробіття, за умов якого можливості отримання засобів до існування обмежуються неформальним сектором, а також низькі доходи, на які важко або неможливо вжити, люди з бідних верств суспільства готові піти на будь-що для того, аби рухатися вгору по економічній драбині й досягти чогось схожого на спосіб життя багатих верств населення. Багато з них не бачать іншого виходу, крім як вдатися до звичайної злочинності, тоді як інші вступають до добре розвинених організацій, що займаються крадіжками, рекетом, викраденням людей і торгівлею наркотиками. Зростання правопорушень та організованої злочинності йде паралельно зі збільшенням сфери приватної безпеки й операцій соціальної чистки, що стимулює розвиток формувань парамілітарного типу. Як ми бачимо, всі ці взаємопов'язані соціально-економічні процеси породжують умови, які вимагають насильницьких заходів – і водночас надають людські ресурси для їх здійснення (Hristov 2009).

Третью відмінною рисою парамілітаризму є його діалектичні взаємовідносини з державою, які означають, що існує динамічний двосторонній взаємозв'язок, де кожна зі сторін формує й впливає на еволюцію іншої. Діалектика парамілітарно-державних взаємовідносин стосується шляхів, якими члени державних інститутів ініціюють створення парамілітарних угруповань або сприяють йому, і водночас парамілітарні організації (як втілення еліт, що використовують насильство для накопичення капіталу) проникають усередину державних інститутів і впливають на їхнє функціонування та практичну діяльність. Цей діалектичний взаємозв'язок характеризується потоками зброї, розвідувальної інформації, грошей і товарів із високою ринковою вартістю як результату незаконних оборотів із наркотиками, землею, і різноманітних бізнес-махінацій. Все це підтримує існування широкого спектру взаємовигідних видів діяльності, успіх яких залежить від взаємодії між членами кожної структури. Хижацька насильницька діяльність парамілітарних формувань генерує дохід, тоді як держава ставить на ній штамп законності, часто перетворюючи незаконне на законне (наприклад, коли парамілітарні формування позбавили мільйони дрібних фермерів їхньої зем-

лі, а держава надала права власності на вкрадені землі компаніям або землевласникам, що спиралися на парамілітарні угруповання). Стратегії терору парамілітарних сил полягають у тому, щоб завдати удару народній організації й репресувати її, а також нейтралізувати тих, хто кидає виклик капіталу й статус-кво, і тих, хто, з точки зору держави, являє собою загрозу безпеці, тоді як державні сили забезпечують прикриття та підкріплення для парамілітарних операцій. Парамілітарні формування забезпечують усунення ворогів держави, проти яких держава не має конкретних доказів, а державні службовці забезпечують зникнення документів і свідків, які можуть надати докази порушення парамілітарними угрупованнями прав людини (Hristov 2014). Ми можемо назвати цей процес парамілітаризацією держави, або, як альтернативна назва, інституціоналізацією парамілітарних сил. Це, однак, не створює ніякої небезпеки для самої держави чи для збереження статус-кво, оскільки парамілітарна влада, є, по суті, владою капіталістичних класів, що використовують насильство для досягнення своїх інтересів.

Вихід за межі категорії кримінальної злочинності

Як уже згадувалося, парамілітарних акторів часто плутають із організованою злочинністю, зокрема з насильством, що виходить із наркокартелів. Різниця між останньою та насильством із боку парамілітарних формувань полягає в тому, що насильство, пов'язане з наркоторгівлею, або інше злочинне насильство здійснюється для того, щоб забезпечити функціонування цієї конкретної незаконної діяльності шляхом усунення конкурентів, покарання зрадників тощо. З іншого боку, парамілітарне насильство здійснюється для збереження всієї наявної політико-економічної моделі. Воно є не лише в нелегальній економіці, але й використовується багатьма легальними підприємствами, в тому числі іноземними компаніями, такими, як Coca-Cola, Drummond і Chiquita. Взаємодія наркоторгівлі з парамілітаризмом, як і у випадку з Колумбією, виникає внаслідок того, що наркоторговцям доводиться захищати та просувати свої інтереси відносно тих, хто кидає виклик їхній капіталістичній владі (Hristov 2014).

Спростування тези про «слабку державу» або «невдалу державу»

Як видно зі статті, децентралізацію насильства й відсутність у держави монополії на засоби насильства не можна прирівнювати до слабкості держави. Як зазначає Пирс (2010), деякі незаконні озброєні групи не є «контр-державними», вони скоріше працюють із більш-менш однією й тією ж загальною

метою — зберегти статус-кво, придушити інакомислення, а також захищати й просувати інтереси багатих класів. Таким чином, держава не розглядає це як відсутність чи втрату монополії на застосування насильства, оскільки вона ніколи не прагнула досягти такої монополії. Натомість вона активно сприяє створенню таких альянсів (Pearce 2010). Інакше кажучи, питання, чи володіє держава повною монополією на засоби насильства — чи ні, вже не є найважливішим. Значення тут має те, чи відстоюють інтереси капіталістичних класів недержавні суб'єкти насильства, і чи буде — і до якої міри — держава терпіти їх. Таким чином, дуже важливо визнати особливості цього співіснування примусового апарату держави й незаконних збройних формувань і зрозуміти реструктуризацію першого у зв'язку з останніми.

Роль парамілітаризму в транснаціоналізації держави

Феномен парамілітаризму органічно пов'язаний із процесом транснаціоналізації принаймні в чотирьох відношеннях. У випадку Колумбії він сприяє формуванню колумбійського капіталістичного класу, пов'язаного з глобальними колообігами накопичення. Головні соціальні сегменти, що фінансують парамілітарні формування — агробізнес, добувна промисловість та наркоторговці — є членами транснаціонального капіталістичного класу. По-друге, парамілітаризм є життєво необхідним у неолібералізації колумбійської економіки як знаряддя первісного накопичення та придушення спротиву руйнівному впливу неолібералізму. По-третє, парамілітаризм дозволив колумбійській дер-

жаві гарантувати безпеку іноземних підприємств, що стикаються з викликами з боку громадських рухів та герільї (Hristov 2014).

Висновки

Існування парамілітаризму є одним із найбільш важливих механізмів, що дають країні можливість зберегти репутацію демократії попри те, що проти цивільного населення постійно застосовують репресії, терор і збройні сили. Парамілітарні операції призводять до зростання бідності й нерівності через примусове вилучення та перешкоджають будь-якому прогресу на шляху до соціальної справедливості через репресії активістів громадянського суспільства. Парамілітарні формування не можна розглядати ані як просто продовження примусового апарату держави, ані як утворення, повністю незалежне від нього. Вони взаємно формують одне одного. Визначальними критеріями того, чи стане людина об'єктом парамілітарного насильства, є її об'єктивна соціальна позиція відносно капіталу, а також її суб'єктивна позиція (ставлення до збереження статус-кво). Розуміння парамілітаризму як транснаціонального політико-економічного феномена може сприяти миротворчій діяльності та демократизації шляхом спрямування інституціональних зусиль, спрямованих на вирішення проблеми конкретних структурних умов, які стимулюють застосування насильства — й існування яких підтримується ним.

Посилання:

- Amnesty International, 2015. *We Are Defending the Land with Our Blood*. London: Amnesty International.
- Aviles, W., 2006. "Paramilitarism and Colombia's low-intensity democracy". In: *Journal of Latin American Studies*, 38, pp. 379–408.
- Bøås, M. & Jennings, K. L., 2007. "'Failed States' and 'State Failure': Threats or Opportunities?" In: *Globalizations*, 4(4), pp. 475–485.
- Briceno-Leon, R., & Zubillaga, V., 2002. "Violence and globalization in Latin America". In: *Current Sociology*, 50(1), pp. 19–57.
- Call, C. T., 2008. "The Fallacy of the 'Failed State'". In: *Third World Quarterly*, 29(8), pp. 1491–1507.

- CELAC, 2016. *Misión CELAC*. Available 26.10.16 at: <http://www.celacinternacional.org/>
- CEPAL, 2015. *Panorama social de América Latina y el Caribe 2015*. Available 26.10.16 at: <http://www.cepal.org/es/publicaciones/panorama-social-america-latina-2015-documento-informativo>
- Chauvet, L. & Collier, P., 2008. "What are the Preconditions for Turnarounds in Failing States?" In: *Conflict Management and Peace Science*, 25(4), pp. 332–348.
- CODHES, 2012. "Desplazamiento creciente y crisis humanitaria invisibilizada". In: *Boletín para la Consultoría para los Derechos Humanos y el Desplazamiento*, 79. Available 26.10.16 at: http://www.acnur.org/t3/uploads/media/CODHES_Informa_79_Desplazamiento_creciente_y_crisis_humanitaria_invisibilizada_Marzo_2012.pdf?view=1

- Collier, P., 2006. *Economic causes of civil conflict and their implications for policy*. Washington, DC: World Bank Development Research Group.
- Collier, P. & Hoeffler, A., 1998. "On economic causes of civil war". In: *Oxford Economic Papers* 50(4), pp. 563–573.
- Collier, P., 2007. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It*. London: Oxford University Press.
- Cox, L. & Nilsen, A. G., 2014. *We Make Our Own History: Marxism and Social Movements in the Twilight of Neoliberalism*. London: Pluto Press.
- El Heraldo, 2009. *ONU pide investigar presencia paramilitar*. URL: <http://www.elheraldo.hn/especiales/honduras%20en%20contra%20de%20la%20ilegalidad%20del%2004%20de%20septiembre%20de%202009/ediciones/2009/10/09/noticias/onu-pide-investigar-presencia-paramilitar>
- El Tiempo, 2009. *Estarian reclutando ex-paramilitares para que viajen como mercenarios a Honduras*. Available 26.10.16 at: http://www.eltiempo.com/colombia/justicia/estarian-reclutando-ex-paramilitares-para-que-viajen-como-mercenarios-a-honduras_6086547-1.
- Figeroa Helland, L. & Borg, S., 2014. The Lure of State Failure. In: *International Journal of Postcolonial Studies*, 16(6), pp. 877–897.
- Fuchs, G., 2016. *The Infiltration of Colombian Paramilitaries into Venezuela*. Available 26.10.16 at: <http://venezuelanalysis.com/analysis/11486>
- Goldstone, J. A., 2008. "Pathways to State Failure". In: *Conflict Management and Peace Science*, 25(4), pp. 285–296.
- Golinger, E. "Venezuela: Paramilitary Invasion". In: Hristov, J. & Sprague, J. (Eds.). *The Political Violence of Capital: Paramilitary Formations in Global Perspective*. [forthcoming]
- Gonzalez, S. and Flores, C., 2009. Organized Crime and Democracy. In: Rojas, F. and Solis, L. (Eds.), *Organized Crime in Latin America and the Caribbean*. San Jose: FLACSO.
- Harvey, D., 2003. *The new imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hehir, A., 2007. The Myth of the Failed State and the War on Terror: A Challenge to the Conventional Wisdom. In: *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1(3), pp. 307–332.
- Holmes, J. S., Gutierrez de Pineres, S. A., & Curtin, K. M., 2008. *Guns, drugs, and development in Colombia*. Austin: University of Texas Press.
- Hristov, J., 2009. *Blood and Capital: the Paramilitarization of Colombia*. Athens, OH: Ohio University Press.
- Hristov, J., 2014. *Paramilitarism and Neoliberalism: Violent Systems of Capital Accumulation in Colombia and Beyond*. London: Pluto Press.
- Internal Displacement Monitoring Centre, 2016. Colombia Figure Analysis. Available 26.10.16 at: <http://www.internal-displacement.org/americas/colombia/>
- Jessop, B., 1990. *State theory: Putting the capitalist state in its place*. University Park: University of Pennsylvania Press.
- Jones, B.G., 2008. "The global political economy of social crisis: Towards a critique of the 'failed state' ideology". In: *Review of International Political Economy*, 15(2), pp. 180–205.
- Koonings, K., & Krujit, D. (Eds.), 2004. *Armed actors: Organized violence and state failure in Latin America*. London: Zed Books.
- Le Mons Walker, K., 2008. "From Covert to Overt: Everyday Peasant Politics in China and the Implications for Transnational Agrarian Movements". In: *Journal of Agrarian Change*, 8(2&3), 462–488.
- Mazzei, J., 2009. *Death squads or self-defense forces: New paramilitary groups emerge and challenge democracy in Latin America*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Morton, A. D., 2012. "The War on Drugs in Mexico: A Failed State?" In: *Third World Quarterly*, 33(9), 1631–1645.
- O'Connor, D., & Bohorquez, J. P., 2010. "Neoliberal transformation in Colombia's goldfields: Development strategy or capitalist imperialism?" In: *Labour, Capital, and Society*, 43(2), 86–118.
- Payley, D., 2014. *Drug War Capitalism*. Oakland, CA: AK Press.
- Pearce, J., 2010. "Perverse state formation and securitized democracy in Latin America". In: *Democratization*, 17(2), 286–306.
- Pearson, T., 2009. *Links between Colombian Intelligence Organisation and Venezuelan Opposition Uncovered*. Available 26.10.16 at: <http://venezuelanalysis.com/news/4785>
- Pansters, W., & Castillo Berthier, H., 2007. Mexico City. In: K. Koonings & D. Krujit (Eds.), *Fractured cities: Social exclusion, urban violence and contested spaces in Latin America*. London: Zed Books, pp. 36–56.
- Prieto, F. V., 2015. *Colombia-Venezuela: paramilitarismo, contrabando y cierre de frontera*. Available 26.10.16 at: <http://www.telesurtv.net/bloggers/-Colombia-Venezuela-paramilitarismo-contrabando-y-cierre-de-frontera-20150831-0001.html>
- Raby, D., 2006. *Democracy and Revolution: Latin America and Socialism Today*. London: Pluto Press.
- Robinson, W., 2004. *A Theory of Global Capitalism: Transnational Production, Transnational Capitalists, and the Transnational State*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Rodriguez, M. & Albert, M., 2013. *Znet. Interview with Interior and Justice Minister Miguel Rodriguez Torres*. Available 26.10.16 at: <http://venezuelanalysis.com/analysis/10046>
- Rozema, R., 2007. Medellín. In: K. Koonings & D. Krujit (Eds.), *Fractured cities: Social exclusion, urban violence and contested spaces in Latin America*. London: Zed Books, pp. 57–70
- Sprague, J., 2011. *Impunity for Venezuela's big landowners*. Available 26.10.16 at: <http://www.aljazeera.com/in-depth/opinion/2011/11/201111810548458225.html>

- Sprague, J., 2012. *Paramilitarism and the Assault on Democracy in Haiti*. New York: Monthly Review Press.
- Telesur, 2015a. *Colombian Politician Arrested for Ties to Serra Murder*. Available 26.10.16 at: <http://www.telesurtv.net/english/news/Maduro-Says-Serras-Murder-Financed-by-Colombian-Politician-20150603-0010.html>
- Telesur, 2015b. *Conoce a los parapolíticos de la derecha venezolana*. Available 26.10.16 at: <http://www.telesurtv.net/news/Conoce-a-los-parapoliticos-de-la-derecha-venezolana--20150818-0057.html>
- USLEAP (US Labour Education in the Americas Project), 2011. *Murder and impunity of Colombian trade unionists*. Available 26.10.16 at: http://www.usleap.org/files/Colombia%20Fact%20Sheet_June2011.pdf.
- Weber, M., 1919/1946. "Politics as a vocation". In: Gerth H. H. & Mills C. W. (Eds.), *From Max Weber: Essays in sociology*. New York: Oxford University Press, pp. 77–128
- Wood, E. M., 1981. "The separation of the economic and the political in capitalism". In: *New Left Review*, 1/127. Available 26.10.16 at: <http://www.newleftreview.org/?view=1597>.
- World Bank, 2011. *Conflict, Security and Development. Overview. World Development Report*. Washington, D.C.: World Bank.
- Yepes, A., 2002. *Adjustment produced redistribution that favours the financial sector*. Social Watch Annual Report: Colombia. Available 26.10.16 at: http://www.socialwatch.org/en/informelmpreso/pdfs/colombia2002_eng.pdf.
- Venezolana de Television, 2016. *El frustrado magnicidio contra el comandante Chavez desde Daktari*. Available 26.10.16 at: <http://www.vtv.gob.ve/articulos/2016/05/09/el-frustrado-magnicidio-contra-el-comandante-chavez-desde-daktari-3218.html>